

POZA.

POZA.

POZA.

POZA.

POZA.

Historie kobiet znikających
z nauki—sztuki—kultury
—edukacji—polityki.

POZA.

25–26 LISTOPADA 2024 R.
INSTYTUT HISTORII
IM. TADEUSZA MANTEUFFLA
POLSKIEJ AKADEMII NAUK
RYNEK STAREGO MIASTA 31, WARSZAWA

KONFERENCJA NAUKOWA

POZA.

HISTORIE KOBIET ZNIKAJĄCYCH
Z NAUKI–SZTUKI–KULTURY
–EDUKACJI–POLITYKI.

HISTORIE KOBIEŃ ZNIKAJĄCYCH

Druga połowa XX w. i XXI w. przyniosły znaczący rozwój badań naukowych dotyczących wielowymiarowej historii kobiet w różnych dziedzinach życia. Różnorodność tematów, ujęć i dyskusji nadal wskazuje niezagospodarowane obszary badawcze. W związku z powyższym organizujemy konferencję naukową „Poza. Historie kobiet znikających z nauki – sztuki – kultury – edukacji – polityki”, która odbędzie się 25–26 listopada 2024 r. w Warszawie.

Celem konferencji jest pokazanie losów konkretnych kobiet, które analizowane i interpretowane będą w kontekście odkrycia i ujawnienia ich znaczenia w danej dziedzinie, a co ważniejsze – zwrócenia uwagi na powody tak niedostatecznego istnienia lub całkowitego nieistnienia postaci w świadomości i historii. Główny akcent położony zostanie na mechanizm zapominania, pomijania, wykluczania. Idąc za określeniami takimi jak „znikanie kobiet” (za: Agnieszka Graff, *Świat bez kobiet. Płeć w polskim życiu publicznym*, Warszawa 2007) czy „kobiety niewidzialne” (za: Ewa Toniak, *Olbrzymki*, Kraków 2008), zastanawiamy się, dlaczego ciągle mało wiemy o niektórych zasłużonych postaciach.

Zamierzamy zaprezentować historie dotąd nieopowiedziane, niecodzienne, mało znane. Szczególnie zależy nam na przyjrzeniu się powodom zapomnienia, nieuznania, pomijania czy wykluczenia. Szukamy zarówno analiz opartych na studium postaci, jak i tematów szeroko obejmujących wspomnianą problematykę.

Organizatorami konferencji są: Instytut Historii im. Tadeusza Manteuffla Polskiej Akademii Nauk, Narodowy Instytut Polskiego Dziedzictwa Kulturowego za Granicą POLONIKA, Instytut Masaryka i Archiwum Czeskiej Akademii Nauk (Masarykův ústav a Archiv AV ČR, v. v. i.), Instytut Solidarności i Męstwa im. Witolda Pileckiego.

HARMONOGRAM KONFERENCJI

25/11

9:30–10:00 Rejestracja uczestników

10:00–10:30 Otwarcie konferencji

10:30-12:30 PANEL I

Moderator: dr Anna Rudek-Śmiechowska

dr hab. Danuta Ciesielska prof. PAN

(Pracownia Historii Nauk Ścisłych IHN PAN),
CIEMNA STRONA KSIĘŻYCA, CZYLI O KOBIECIACH
W „POLSKIEJ SZKOLE MATEMATYCZNEJ”

dr Jolanta Epsztein (Instytut Historii PAN)

KRYSLA KOMUNISTKA – ZARYS BIOGRAFII
KRYSTYNY ARCIUCH (1914–2001)

mgr Alicja Gzowska (Muzeum Narodowe w Warszawie)

DLACZEGO WŚRÓD WIELKICH RZEŹBIAREK
(NADAL) NIE WYMIENIA SIĘ ALINY ŚLESIŃSKIEJ?

prof. dr hab. Małgorzata Dajnowicz (Instytut Pileckiego)

MARIA CHWALIBÓG – (NIE)ZNANE POLA AKTYWNOŚCI AKTORKI

dr Agnieszka Polak (Uniwersytet Medyczny w Lublinie)

NATURA KOBIECOŚCI I JEJ ROLA W MEDYCYNIE
NA PRZESTRZENI DZIEJÓW

12:30–12:45 Dyskusja

13:00–14:00 Lunch

14:00–15:30 PANEL II

Moderator: prof. dr hab. Małgorzata Dajnowicz

dr Anna Rudek Śmiechowska (Instytut Polonika)

ILUSTRATORKI. WYBRANE POSTACI ILUSTRATOREK
NA AMERYKAŃSKIM RYNKU WYDAWNICZYM W XX W.

dr Tomáš W. Pavlíček, mgr. Barbora Kulawiaková

(Masarykův ústav a Archiv AV ČR)
RODZAJE ZAPOMINANIA. KOBIECY W GÓRACH I NAUCE

dr hab. Bartosz Kaliski prof. PAN (Instytut Historii PAN)

NIE TYLKO GOTOWANIE BIGOSU. UDZIAŁ ELŻBIETY LEDEREROVEJ
W CZECHOSŁOWACKIEJ OPOZYCJI DEMOKRATYCZNEJ

dr Justyna Zajko-Czochańska (Uniwersytet w Białymstoku)

PRZEMILCZANE PROBLEMY KOBIEC WIEJSKICH
W OKRESIE POLSKI LUDOWEJ

HARMONOGRAM KONFERENCJI

25/11

15:30–15:45 Dyskusja

15:45–16:00 Przerwa kawowa

16:00–17:30 PANEL III

Moderator: dr Tomáš W. Pavlíček

dr Aleksander Łaniewski (Instytut Historii PAN)

W CIENIU CZARNEGO SZTANDARU. NIEPOWIEDZIANE HISTORIE
BIAŁOSTOCKICH ANARCHISTEK Z OKRESU REWOLUCJI 1905 R.

dr Marie Bahenská (Masarykův ústav a Archiv AV ČR)

LEKTORKY, PŘEKLADATELKY, NOVINÁŘKY.

NEDOCENĚNÉ A ZAPOMENUTÉ (WYKŁADOWCZYNIENIE, TŁUMACZKI,
DZIENNIKARKI. NIEDOCENIANE I ZAPOMNIANE)

dr Ewa Bobrowska (Terra Foundation for American Art, Paryż)

POLSKIE MALARKI W PARYŻU, ICH „WYMAZYWANIE”

I POWROTY DO HISTORII POLSKIEJ SZTUKI

mgr Anna Ciałowicz (Instytut Pileckiego)

„DLA KAŻDEGO DZIECKA BEZ DOMU
MUSIMY ZNALEŹĆ DOM BEZ DZIECKA”

17:30–17:45 Dyskusja

18:00 Zakończenie pierwszego dnia obrad

26/11

9:30–11:00 PANEL I

Moderator: dr Ewa Ziemińska

prof. dr hab. Tadeusz Epsztein (Instytut Historii PAN)

ŻYCIE CODZIENNE MŁODEJ PANNY PRZYGOTOWUJĄCEJ SIĘ DO ŚLUBU
W WARSZAWIE W 1922 R.

mgr Cezary Lisowski (Lisowski, Design Archives Foundation)

PORTRET NATALII BOBRÓWNY (1875–1942)

mgr Matylda Borcuch (Paris 1 Pantheon-Sorbonne)

ZAPOMNIANA? ALICJA HALICKA W CZERWONYM I DZIŚ

dr hab. Luiza Nader prof. ASP (Akademia Sztuk Pięknych w Warszawie)

PRZECIW PRZEMOCY. O WYMAZYWANIU I ODZYSKIWANIU HISTORII
HANNY ORZECZOWSKIEJ

dr Maria Bauchrowicz-Tocka (Instytut Studiów Kobiety w Białymstoku)

HELENA FILOCHOWSKA – ZAPOMNIANA PISARKA, DZIENNIKARKA,
PROPAGATORKA POLSKOŚCI W ALGERII

HARMONOGRAM KONFERENCJI

26/11

11:00–11:15 Dyskusja

11:15–12:00 Przerwa kawowa

12:00–13:00 PANEL II

Moderator: dr Justyna Zajko-Czochańska

mgr Joanna Zwierzyńska (Uniwersytet Śląski w Katowicach)

TAM I Z POWROTEM. O HELENIE BORTKIEWICZ

I ALEKSANDRZE STEBNICKIEJ

dr Ewa Ziemińska (Muzeum Narodowe w Warszawie)

RZEŹBIARA RZEŹBIAR. TOLA CERTOWICZ – STUDIUM

POSTACI XIX-WIECZNEJ RZEŹBIARKI

dr Anna Nowakowska-Wierzchoś

(Instytut Myśli Politycznej im. Gabriela Narutowicza)

ANNA LEWICKA Z LEWICKICH (1852–1932) I JEJ „MAŁY ŚWIATEK”.

POPULARYZATORKA POLSKIEJ PRZYRODY I HISTORII WŚRÓD DZIECI

13:00–13:15 Dyskusja

13:15–14:30 Lunch

14:30–16:00 PANEL III

Moderator: dr Jolanta Epsztein

dr Adrianna Sznepik (Instytut Historii PAN)

CZY KOBIETA MOGŁA BYĆ PREZESKĄ? DZIAŁALNOŚĆ KOBIET
W TOWARZYSTWACH KULTURALNO-SPOŁECZNYCH NA PRZEŁOMIE
XIX I XX W. NA PRZYKŁADZIE JANINY MAKAREWICZ VEL JULIANOWEJ
MAKAREWICZOWEJ

dr Elżbieta Nowosielska (Instytut Historii PAN)

ZAGINIONE DZIENNIKARKI? REDAKTORKI, WYDAWCZYNIENIE
I REPORTERKI W POLSKIEJ PRASIE EMIGRACYJNEJ
W LATACH 1865–1918

dr Iwona Dacka-Górzyńska

(Polskie Towarzystwo Heraldyczne/Wydawnictwo DiG)

ZNANE I NIEZNANE – O POLKACH POCHOWANYCH
WE FRANCJI W ŚWIETLE INSKRYPCJI NAGROBNYCH
(XIX W. – POCZĄTEK XX W.)

16:00–16:15 Dyskusja

16:15–17:00 Podsumowanie i zamknięcie konferencji

POZA

POZA

ABSTRAKTY I BIOGRAMY PANELISTÓW

Dr Marie Bahenská (Masarykův ústav a Archiv AV ČR)

Wykładowczyni, tłumaczki, dziennikarki.

Niedoceniane i zapomniane

Lektorky, překladatelky, novinářky.

Nedoceněné a zapomenuté

ABSTRAKT

W drugiej połowie XIX w. kobiety z klasy średniej zaczęły szukać płatnego zatrudnienia poza kręgiem rodzinnym. Czynnikiem ograniczającym była opinia publiczna i poziom wykształcenia. Poszukiwały pracy zbliżonej do tradycyjnej roli kobiecej, w której mogłyby wykorzystać umiejętności i wiedzę wyniesione z domu. Podstawy wychowania i edukacji dziewcząt obejmowały muzykę, rysunek, rękodzieło i znajomość języków obcych. Były to często kamienie milowe na drodze do niezależności. Tłumaczenie często łączyło się z pisaniem i dziennikarstwem, które można było wykonywać z domu. Niemiecki i francuski stanowiły podstawowe wyposażenie językowe absolwentów instytutów nauczycielskich, a oprócz własnego nauczania wielu z nich utrzymywało się z tłumaczeń dzieł literackich lub tłumaczeń ustnych. Osobną grupę stanowili wykładowcy języków obcych na uniwersytetach humanistycznych i technicznych. Z czasem okazało się również, że znajomość języków daje możliwość dobrze płatnego zatrudnienia w służbie cywilnej (np. tłumacze sądowi). Celem niniejszego referatu jest przedstawienie w formie studiów przypadku losów znanych i mniej znanych tłumaczek, kobiet, które często pozostawały w cieniu karier naukowych, ale udowodniły swoje umiejętności i zdołały zapewnić byt sobie i swoim rodzinom.

BIOGRAM

dr Marie Bahenská – historyk, pracownik naukowy Instytutu Masaryka i Archiwum CAS, v. v. i., wykładowca zewnętrzny na Wydziale Sztuki Uniwersytetu Karola w Pradze. Zajmuje się czeską historią XIX i XX wieku, rozwojem ruchu kobiecego i historią nauki na ziemiach czeskich, jest autorką, współautorką i redaktorką kilku monografii (*Počátky emancipace žen v Čechách*, 2005; *Iluze spásy. České feministické myšlení 19. a 20. století*, 2011; *Ženy a politika (1890–1938)*, 2014; *Josef Charvát v době naděje a zmaru. Deníky z let 1946–1949*, 2018; „*Ženám žádný obor vědecký od přírody není uzavřen*“. *Spletité cesty žen k vědecké kariéře v první polovině 20. století*, 2023).

Dr Maria Bauchrowicz-Tocka

(Instytut Studiów Kobietych w Białymstoku)

Helena Filochowska – zapomniana pisarka, dziennikarka, propagatorka polskości w Algierii

ABSTRAKT

Helena Filochowska (1885–1961) była córką Franciszki i Tomasza Filochowskiego, pierwszego prezesa Sądu Okręgowego w Łomży, od 1926 r. sędziego Sądu Najwyższego w Warszawie. Debiutowała w 1910 r. nowelą *Nasz kruk*. Debiut został przychylnie przyjęty przez recenzentów i krytyków prasy warszawskiej i krakowskiej. Pisarstwo Filochowskiej porównywano z twórczością Gabrieli Zapolskiej. W kolejnych latach ukazywały się jej opowiadania, nowele, powieści. Była reprezentantką nurtu tzw. literatury kobiecej. Na szczególną uwagę zasługuje jej aktywność dziennikarska w czasie wojny polsko-bolszewickiej w 1920 r. Pracowała w redakcji „Ilustrowanego Kuriera Codziennego” w Krakowie i dzięki publikacjom skutecznie rozpropagowała akcję zbiórki broni dla walczących na froncie. W tym samym czasie na łamach dziennika popularyzowała organizację Chrzestnych Matek Wojennych. W latach 20. i 30. przebywała z mężem (francuski oficer) w Algierii i tam dla polskich żołnierzy służących w Legii Cudzoziemskiej organizowała świetlice, biblioteki, spotkania. Nazwisko Filochowskiej odnotowała wydana przed wojną *Wielka ilustrowana encyklopedia powszechna* (1929–1938). Nie ma jej nazwiska w wydanych po II wojnie światowej encyklopediach, opracowaniach dotyczących historii literatury, słownikach biograficznych (wyjątek stanowi *Słownik biograficzny kobiet kultury. Białystok i województwo podlaskie, cz. II*, red. M. Dajnowicz, 2020). W referacie zostanie przedstawiona twórczość literacka, działalność dziennikarska oraz społeczna wśród Polaków – żołnierzy Legii Cudzoziemskiej w Algierii.

BIOGRAM

dr Maria Bauchrowicz-Tocka – doktor nauk humanistycznych w dziedzinie historii (Uniwersytet w Białymstoku), dziennikarka. Autorka monografii *Łomża i region na łamach polskiej prasy łomżyńskiej okresu międzywojennego* (2018), współautorka (z M. Dajnowicz, A. Zaniewską i A. Miodowskim) monografii *Liga Kobiet w terenie. Działalność organizacji i realia jej funkcjonowania na szczeblu regionalnym i lokalnym w rzeczywistości Polski Ludowej (1945–1989)* (2024). Autorka artykułów publikowanych w czasopiśmie naukowych i pracach pokonferencyjnych oraz ok. 200 artykułów popularnonaukowych upowszechniających historię regionalną i historię kobiet. Zainteresowania badawcze koncentruje na historii prasy, historii regionalnej i historii kobiet. Członkini Instytutu Studiów Kobietych, Towarzystwa Wiedzy Powszechnej Oddziału Regionalnego w Łomży (prezes), Towarzystwa Przyjaciół Ziemi Łomżyńskiej.

Dr Ewa Bobrowska

(Terra Foundation for American Art, Paryż)

Polskie malarki w Paryżu, ich „wymazywanie” i powroty do historii polskiej sztuki

ABSTRAKT

Niedostateczna obecność kobiet artystek w polskiej historii sztuki jest faktem pomimo postępów na drodze do ich integracji, zainicjowanych przez przełomową, zorganizowaną w 1991 r. w Muzeum Narodowym w Warszawie wystawę *Artystki polskie*. Wydaje się, że szczególnie pomijane są artystki czynne za granicą. Tymczasem duża liczba uznanych polskich malarek I połowy XX w. działała na obczyźnie. Wiele polskich twórczyń w tym okresie zdecydowało się na opuszczenie ziem polskich w poszukiwaniu lepszych warunków kształcenia i uprawiania zawodu. W moim wystąpieniu skupię się na Paryżu, który przyciągał bardzo liczne Polki nie tylko swoim statusem światowej stolicy sztuki, ale również przyjazną artystkom ofertą rozwoju. Nasuwa się pytanie, ile z nich zapisało się na stałe w historii sztuki w ogóle, a w szczególności w historii sztuki polskiej, i jak ta integracja się odbywała? Na przykładzie trzech polskich paryżanek reprezentujących różne pokolenia: Olgi Boznańskiej (1865, Kraków – 1940, Paryż), Meli Muter (1876, Warszawa – 1967, Paryż) i Estery Karp (Esther Carp, 1897, Skierniewice – 1970, Créteil pod Paryżem) zanalizuję czynniki, które zadecydowały o pośmiertnym istnieniu bądź zapomnieniu twórczyń. Wśród najistotniejszych uwarunkowań, które zdają się odgrywać istotną rolę w tym procesie, będzie mowa o płci, ale także o przynależności wyznaniowej, stanie cywilnym i rodzinnym, stanie zdrowia, warunkach materialnych, relacjach towarzyskich, po części przynajmniej związanych z płcią, a także o statusie artysty/artystki czynnego/czynnej poza krajem rodzinnym, czyli artysty emigracyjnego. Zwrócę także uwagę na wpływ, jaki miała sytuacja historyczna i polityczna Polski – w szczególności II wojna światowa i przynależność do bloku państw komunistycznych – na zjawisko „wymazania” kobiet artystek.

BIOGRAM

dr Ewa Bobrowska – historyk sztuki (Université Paris Panthéon-Sorbonne), psycholog (Uniwersytet Jagielloński), zajmuje się historią sztuki XIX i XX w., zwłaszcza twórczością polskich artystów czynnych poza Polską (teza doktorska *Les artistes polonais en France 1890–1918. Communautés et individualités*, opublikowana jako *Artyści polscy we Francji 1890–1918. Wspólnoty i indywidualności*, 2004) oraz sztuką kobiet. Autorka, komisarz, doradca naukowy wystaw we Francji, Polsce i USA, m.in. *Estera Karp* (Muzeum Historyczne Skierniewic, 2024); *Między Montmartre’em a Montparnasse’em* (MŚ, Katowice 2017); *Olga Boznańska (1865–1940)* (MNK, MNW, 2014/2015), *Polonia. Les Polonais en France de 1830 à nos jours* (Cité nationale de l’histoire de l’immigration, Paryż, 2011). Współorganizatorka i uczestniczka międzynarodowych konferencji naukowych i programów badawczych, redaktor naukowy i autorka licznych artykułów, tekstów do katalogów oraz wystąpień na temat artystów emigracyjnych (m.in. Meli Muter, Olgi Boznańskiej, Estery Karp, Simona Mondzaina, Leona Hirszenberga, Bolesława Biegasa, Konstantego Brandla, Józefa Pankiewicza, Witolda Januszewskiego, Lubomira Tomaszewskiego). Członkini zespołu redakcyjnego „Archiwum Emigracji”. Kustosz, a następnie kierownik kolekcji artystycznych Biblioteki Polskiej w Paryżu (1988–2002), od 2003 r. koordynator, a następnie kierownik programów w Terra Foundation for American Art w Paryżu. Członkini zarządu stowarzyszenia Cité Falguière w Paryżu, członkini Polskiego Towarzystwa Historyczno-Literackiego i Stowarzyszenia Saisons de culture.

Mgr Matylda Borcuch (Paris 1 Panthéon-Sorbonne)

Zapomniana? Alicja Halicka wczoraj i dziś

ABSTRAKT

Czy w przypadku Alicji Halickiej (1889–1974) można mówić o pominięciu przez historię sztuki? Polsko-żydowska artystka tworząca we Francji w latach 1912–1974, zarówno za życia, jak i po śmierci wpisała się w międzynarodową panoramę sztuki. W latach 30. pisali o niej pochlebnie André Salmon czy Waldemar George. Po wojnie w CBWA odbyły się jej dwie monograficzne wystawy. Ilekroć historia sztuki upominała się o artystów z kręgu École de Paris czy o kobiety artystki, jej prace pojawiały się na ważnych wystawach, takich jak *Wokół Bourdelle’a. Paryż i artyści polscy. 1900–1918* (Muzeum Bourdelle’a, Paryż / Muzeum Narodowe, Warszawa, 1996–1997) czy *Pionierki* (Musée du Luxembourg, Paryż 2022). Skąd więc potrzeba, by właśnie dziś podjąć monograficzne badania nad twórczością Halickiej? Publikując w 1946 r. zbiór wspomnień *Wczoraj*, Halicka pozostawiła w rękach badaczy niezrównane źródło informacji na temat własnej twórczości oraz swojej epoki. Zasiliła tym samym większość tekstów, które powstały później na jej temat. Choć zainteresowania Halicką nie brakuje, powtarzane informacje nierzadko są błędne lub niewykraczające ponad perspektywę zaprezentowaną przez nią samą. Mimo renomy artystka wciąż postrzegana jest przez wielu jedynie jako przedstawicielka kubizmu, żona Ludwika Marcoussisa. Duża część jej twórczości pozostaje jednak nieznaną: różnorodne cykle malarskie, kolaże czy projekty kostiumów i scenografii. Niezbadany jest także ważny, amerykański rozdział jej kariery i historia trzech pobytów w Nowym Jorku w latach 30. Co wpłynęło na wytworzenie tego typu dyskursu wokół Halickiej? Przyjrzymy się temu procesowi z punktu widzenia historii sztuki w Polsce i we Francji, zarówno za życia artystki, jak i po jej śmierci.

BIOGRAM

mgr Matylda Borcuch – doktorantka historii sztuki na Uniwersytecie Paris 1 Panthéon-Sorbonne w Paryżu, gdzie prowadzi badania nad polsko-żydowską artystką Alicją Halicką pod kierownictwem profesora Pierre’a Wata. Otrzymała tytuł magistra historii sztuki na Akademii Sztuk Pięknych w Warszawie (2020) oraz filologii romańskiej na Uniwersytecie Warszawskim (2022). Specjalizuje się w badaniu twórczości polskich artystów we Francji przelomu XIX i XX w. Jej praca magisterska na temat wystawy *Wokół Bourdelle’a. Paryż i artyści polscy. 1900–1918* zdobyła wyróżnienie w konkursie Zachęty Narodowej Galerii Sztuki i Fundacji Gessel (2021). Jako stypendystka programu Columbia Alliance (2024) rozwija badania na temat amerykańskiego rozdziału twórczości Halickiej na Columbia University.

Mgr Anna Ciałowicz (Instytut Pileckiego)

„Dla każdego dziecka bez domu musimy znaleźć dom bez dziecka”

ABSTRAKT

Ala Sara Gołąb-Grynbergowa (1904–1943), zanim została „naczelną pielęgniarką warszawskiego getta”, studiowała w Studium Pracy Społeczno-Oświatowej Wolnej Wszechnicy Polskiej. Naukę podjęła tam jako absolwentka pierwszego kursu Szkoły Pielęgniarstwa przy Szpitalu Starozakonnych na Czystem, gdzie weszła w skład personelu pedagogicznego, będąc instruktorką pracy społecznej. W 1930 r. rozpoczęła także pracę jako pielęgniarka przyzakładowa w Wydziale Zdrowia Publicznego stołecznego magistratu. Zarówno przed wojną, jak i w getcie Gołąb-Grynbergowa (zwana Gołębianką) pracowała na rzecz sierot i dzieci porzuconych. Jak wspomina Luba Blum-Bielicka: „Często w białym czepku z czarną opaską, w długiej pelerynie błyskającej czerwienią podbicia, z dzieckiem na ręku spieszyła do bram getta, by za przepustką pójść z maleństwem na stronę aryjską, rzekomo do lekarza-specjalisty. Tam [...] umieszczała dziecko w jakimś zakładzie opiekuńczym lub oddawała polskiej rodzinie”. Mimo że miała „aryjskie papiery” i zapewnione schronienie, pozostała w getcie, by ratować żydowskie dzieci. Zginęła razem ze swoimi podopiecznym w czasie likwidacji obozu pracy w Poniatowej 3 listopada 1943 r. Jonas Turkow, aktor i reżyser, współpracownik grupy Oneg Szabat, nazwał Gołębiankę „filarem oporu cywilnego Żydów w Polsce”. Dlaczego o tej postaci tak niewiele wiadomo?

BIOGRAM

mgr Anna Ciałowicz – etnolog, redaktor, tłumacz. Autorka książki *Wojny chasydów arcyceikawe. Nowy Sącz – Sadogóra 1868–1869* (2010). Tłumaczka literatury jidysz, m.in. *Ita Kalisz, Cadykowy dwór niegdyś w Polsce* (2009). Autorka tłumaczenia i opracowania (w ramach projektu pełnej edycji Archiwum Ringelbluma, realizowanego w Żydowskim Instytucie Historycznym) tomu pism z warszawskiego getta rabina Szymona Huberbanda. Autorka (scenariusz i reżyseria) filmów dokumentalnych *Tora i miecz*, *Spragnieni księżycyca*. W 2016 r. ukazała się jej książka *Moja żydowska Warszawa. Antologia tekstów*. Obecnie pracuje w Instytucie Pileckiego (Ośrodek Badań nad Totalitaryzmami).

Dr hab. Danuta Ciesielska, prof. PAN
(Pracownia Historii Nauk Ścisłych IHN PAN)

**Ciemna strona księżycy, czyli o kobietach
w „Polskiej Szkole Matematycznej”**

ABSTRAKT

Sławę polskiej nauce przyniosły naukowe rezultaty matematyków działających w dwudziestolecu międzywojennym. Twórcami głównych grup skupiających matematyków byli: we Lwowie – Stefan Banach i Hugo Steinhaus, w Warszawie – Zygmunt Janiszewski, Stefan Mazurkiewicz i Waław Sierpiński. Wszyscy wykształcenie akademickie zdobyli przed I wojną światową. Poza Banachem kształcili się w Getyndze, gdzie tamtejsi matematycy, na czele z Felixem Kleinem i Davidem Hilbertem, z ogromnym sukcesem wspierali kobiety w ich aspiracjach do naukowej kariery. Potem to oni, przesiąknięci ową atmosferą, kształcili młode Polki. W dwudziestolecu międzywojennym już kilkanaście Polek prowadziło badania naukowe z zakresu matematyki, pięć zaś uzyskało doktorat, który można zaliczyć do matematyki. Były to: Stanisława Nikodymowa (1897–1988), Janina Hosiasson, Sala Weinalös, Lidia Seipelt i Halina Milicer-Grużewska. Największe osiągnięcia miała Nikodymowa (z Lilientalów), która jako pierwsza z tej piątki zdobyła doktorat (UW, 1925). Kontynuowała ona badania i osiągnęła ciekawe rezultaty, cytowane przez wybitnych polskich i amerykańskich topologów. Całe życie była czynna naukowo, prowadziła wykłady z wyższej matematyki. Przez pewien czas pracowała na Politechnice Warszawskiej, uczestniczyła w krajowych i zagranicznych konferencjach. Po II wojnie światowej nie dostała propozycji zatrudnienia na uczelni w Polsce i wraz z mężem, wybitnym matematykiem, wyemigrowała do USA, gdzie objęli posady w Kenyon College w Gambier. Od młodości malowała. W latach 70. i 80. XX w. wystawiała w Polsce swe prace. O niej i jej rezultatach wspomniano jeszcze za jej życia w artykule z 1983 r., napisanym po śmierci jej męża. W XXI w. ta wyjątkowa postać znikła z historii matematyki. W 2003 i 2012 r. wydano słowniki biograficzne polskich matematyków i w żadnym nie znalazł się jej biogram. Wymazaniu jej z pamięci matematyków udało mi się zapobiec dzięki badaniom, które podjęłam w 2017 r. na prośbę niemieckich badaczek historii kobiet w matematyce. W referacie postaram się przybliżyć jej postać i dokonania.

BIOGRAM

dr hab. Danuta Ciesielska, prof. PAN – pracuje w Pracowni Historii Nauk Ścisłych IHN PAN. Jej główną specjalnością jest historia matematyki. Doktorat z matematyki teoretycznej uzyskała na Uniwersytecie Jagiellońskim, zaś habilitację z historii nauki w Instytucie Historii Nauki PAN im. L. i A. Birkenmajerów. Od 2018 r. zastępca redaktora naczelnego czasopiśma „Kwartalnik Historii, Nauki i Techniki”. Prowadziła wykłady na UJ, UW i PW. Od 13 lat wraz ze Zdzisławem Pogodą kieruje ogólnopolskim seminarium z historii matematyki. Autorka kilkudziesięciu artykułów z historii matematyki i nauk pokrewnych, matematyki i dydaktyki matematyki. Członek Komisji Historii Nauki PAU i Komisji PAU do Oceny Podręczników Szkolnych, Komisji Dydaktyki Matematyki Komitetu Matematyki PAN, przewodnicząca jury Głównej Nagrody PTM im. Samuela Dicksteina, wcześniej laureatka tej nagrody (2020). Działała w Centrum Kopernika Badań Interdyscyplinarnych. Książka *W świętyni nauki, mekce matematyków*, której była współautorką i redaktorem naukowym, została wyróżniona w konkursie o Nagrodę im. Jana Jędrzejewicza na najlepszą polską książkę z historii nauki 2021 roku.

Dr Iwona Dacka-Górzyńska

(Polskie Towarzystwo Heraldyczne/Wydawnictwo DiG)

Znane i nieznane – o Polkach pochowanych we Francji w świetle inskrypcji nagrobnych (XIX w. – początek XX w.)

ABSTRAKT

W XIX w. wśród Polek mieszkających we Francji widzimy członkinie rodzin emigrantów politycznych, dzielących dole i niedole tułaczego życia, kobiety zaangażowane i niepodejmujące żadnych inicjatyw, kobiety, które przyjeżdżają z własnego wyboru, by się kształcić, rozwijać talenty artystyczne, również bywalczyńskie kurortów – nie tylko zainteresowane poratowaniem zdrowia, ale miłośniczki rozrywek i spędzania czasu w doborowym towarzystwie. Referat będzie dotyczył upamiętnienia Polek w przekazach epigraficznych zebranych w wyniku kwerend prowadzonych wspólnie ze Sławomirem Górzyńskim na cmentarzach na południu Francji (Mentona, Nicea, Hyères i innych) oraz w nekropoliach w Montrésorze, Montmorency i Père-Lachaise w Paryżu. Zebrany materiał pozwala zarówno na formułowanie wniosków ogólnych, jak i pokazanie ciekawych przykładów upamiętnienia i zapomnienia. Treść inskrypcji, język czy forma nagrobka tworzą komunikat niejednorodny, w różnym zakresie dają odpowiedzi na pytania, w jaki sposób zaznaczano narodowość i status społeczny Polek, szczególnie tych z rodzin ziemiańskich i arystokratycznych. Niekiedy dowiadujemy się o relacjach rodzinnych, cechach charakteru i zasługach skądinąd nieznanymi kobietami, a często te, które wniosły wkład intelektualny w rozwój społeczeństwa polskiego i francuskiego, potraktowano zdawkowym „żyła i umarła”. Na ten niejednorodny przekaz miały wpływ stosunki społeczne i finansowe (np. to, czy istniały osoby, które mogły zadbać o godne upamiętnienie kobiet zmarłych z dala od własnego kraju oraz czy miały na to fundusze). Dzięki inwentaryzacji grobów polskich we Francji pamiętamy nie tylko o naszym patrymonium, ale i o dziedzictwie kobiet – matrymonium. Należy mieć świadomość, że tych najstarszych nagrobków ciągle ubywa, niezależnie od zasług i formy upamiętnienia, wiele z tych zabytków znajduje się w stanie katastrofalnym, a pierwszeństwo renowacji, ciągle niedostateczne, przysługuje z reguły dawnym uczestnikom powstań narodowych.

BIOGRAM

dr Iwona Dacka-Górzyńska – absolwentka historii UMCS w Lublinie (1996). Doktorat obroniła w IH PAN w Warszawie, tytuł rozprawy doktorskiej: *Korona polska Kaspra Niesieckiego. Pomnik staropolskiego piśmiennictwa heraldycznego* (2003). Była pracownikiem naukowym Ośrodka Badań nad Tradycją Antyczną Uniwersytetu Warszawskiego (2004–2008) i Instytutu Historii PAN (2003–2016). Obecnie dyrektor wydawnictwa naukowego DiG w Warszawie. W 2017 r. ukończyła studia podyplomowe w Instytucie Badań Literackich PAN na kierunku glottodydaktyka – nauczanie języka polskiego jako obcego. Zainteresowania naukowe koncentruje wokół heraldyki, genealogii, epigrafiki, kultury staropolskiej, działalności zakonu jezuitów w XVII i XVIII w., dziedzictwa diaspory polskiej we Francji w XVIII–XX w. Autorka ponad 70 publikacji naukowych.

Prof. dr hab. Małgorzata Dajnowicz (Instytut Pileckiego)

Maria Chwalibóg – (nie)znane pola aktywności aktorki

ABSTRAKT

Maria Chwalibóg (1933–2024) – polska aktorka, w 1956 r. ukończyła Państwową Wyższą Szkołę Teatralną w Łodzi, znana z wielu ról (m.in. w filmach *Nikodem Dyzma*, *Wojna domowa*, *Dom*, *Modrzejewska*). Otrzymała nagrodę za pierwszoplanową rolę kobiecą na 13. Festiwalu Polskich Filmów Fabularnych w Gdyni w 1988 r. za rolę Ireny. Była żoną Andrzeja Kopiczyńskiego, a następnie wieloletnią partnerką Marka Bargiełowskiego. Jej siostra Elżbieta była żoną aktora Zbigniewa Cybulskiego. Poza aktywnością artystyczną Maria Chwalibóg była zaangażowana w ruch Solidarności, przyjaźniła się i współpracowała z ks. Jerzym Popiełuszką, we współpracy z Alicją Maciejowską i innymi angażowała się w ruch Obywatelskiego Komitetu Poszukiwań Mieszkańców Suwalszczyzny Zaginionych w Lipcu 1945 r., dokumentującego wydarzenia Obławy Augustowskiej i pamięć o Obławie, zbrodni dokonanej na Polakach w lipcu 1945 r. Pola aktywności będące przedmiotem omówienia pozostają wynikiem kwerendy osobistych pamiątek, egodokumentów, materiałów fotograficznych, zebranych w prywatnej kolekcji Marii Chwalibóg i przekazanych do zasobów archiwalnych Instytutu Pileckiego. Kolekcja dokumentów będąca prywatną spuścizną aktorki obrazuje jej pola aktywności, dotyczące związków z działalnością opozycyjną, życiem prywatnym, zaangażowaniem w działalność artystyczną na poziomie lokalnym, na obszarze ziemi sejneńskiej, z którą była związana.

BIOGRAM

Prof. dr hab. Małgorzata Dajnowicz – profesor tytularna nauk humanistycznych (2019), zatrudniona na Wydziale Historii Uniwersytetu w Białymstoku, gdzie kieruje Katedrą Historii Kultury i Pracownią Historii Kobiet, oraz w Ośrodku Badań nad Totalitaryzmami Instytutu Pileckiego w Warszawie. Prezes i założycielka Instytutu Studiów Kobiety. Redaktor naczelna „Czasopisma Naukowego Instytutu Studiów Kobiety”. Autorka kilku monografii naukowych i ponad 160 artykułów w wydawnictwach krajowych i zagranicznych. Jej zainteresowania naukowe dotyczą historii XIX i XX w., historii kobiet, dziejów elit ze szczególnym uwzględnieniem elit Narodowej Demokracji, historii regionalnej, dziedzictwa kulturowego. Laureatka wielu stypendiów naukowych, m.in. Fundacji na Rzecz Nauki Polskiej (dwukrotnie), Fundacji z Brzezia Lanckorońskich. Realizowała wielokrotnie granty naukowe, m.in. Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego, Ministerstwa Edukacji i Nauki, Narodowego Centrum Nauki, Narodowego Centrum Kultury. Odbywała staże naukowe i wykłady w wielu ośrodkach zagranicznych (w Niemczech, Wielkiej Brytanii, Włoszech, Holandii, Portugalii, Rosji, Norwegii, Kanadzie). W latach 2018–2023 podlaska wojewódzka konserwator zabytków. Członek Komisji Ewaluacji Nauki kadencji 2023–2027. Odznaczona Srebrnym Krzyżem Zasługi (2011), odznaką Zasłużony dla Kultury Polskiej (2018), Medalem Zasłużony Kulturze Gloria Artis (2023).

Dr Jolanta Epsztein
(Instytut Historii PAN)

Kryśka komunistka – zarys biografii Krystyny Arciuch (1914–2001)

ABSTRAKT

Krystyna Arciuch (1914–2001) pod wieloma względami jest klasycznym przykładem osoby wywodzącej się z zasymilowanej inteligencji żydowskiej żyjącej na ziemiach polskich w XX w. Jednak jej biografia zawiera również sporo elementów nietypowych. Rodzina Krystyny (Tykocinerowie) przeszła kolejne etapy awansu ekonomicznego i społecznego w XIX w., od drobnych kupców do zamożnej burżuazji, a następnie w dużym stopniu zasilła szeregi inteligencji. Część członków rodziny przeszła konwersję, odcinając się od swych żydowskich korzeni. Rodzice Krystyny również ochrztili siebie i dzieci w kościele ewangelickim. Krystyna, wychowana w domu warszawskiej inteligencji (ojciec adwokat, stryj lekarz), z ideami socjalistycznymi zetknęła się już w młodości, jej rodzice byli zafascynowani osobą Piłsudskiego, nauka w polskim gimnazjum utwierdziła ją w tych przekonaniach. Podczas studiów poglądy Krystyny ewoluowały w kierunku polskiego ruchu lewicowego. W okresie okupacji działała w Gwardii i Armii Ludowej (powielanie, kolportaż prasy, sporządzanie fotokopii map, które trafiały do dowództwa GL), wstąpiła do PPR. Część jej rodziny straciła życie podczas Zagłady (brat w Auschwitz, ojciec ukrywał się po stronie aryjskiej i został zamordowany w Warszawie w niewyjaśnionych okolicznościach, stryj zginął w getcie warszawskim). Po wojnie Arciuchowa została członkiem PZPR. W okresie stalinowskim spędziła pięć lat w więzieniu na Rakowieckiej w związku ze sprawą Jaroszewicza i Lechowicza. Później, w przeciwieństwie do wielu przedstawicieli swego pokolenia, nie zasilła szeregów opozycji, do końca życia nie oddała legitymacji partyjnej, mimo że w 1968 r. dotknęły ją szykany władz podejmowane wobec osób pochodzenia żydowskiego.

BIOGRAM

dr Jolanta Epsztein – absolwentka Wydziału Historii Uniwersytetu Warszawskiego, dr nauk medycznych i nauki o zdrowiu, adiunkt w Instytucie Historii PAN. W ramach projektu *Czechosłowacko-Polskie Sieci Akademickie podczas Zimnej Wojny między wielką polityką i strategiami indywidualnym* zajmuje się polskim środowiskiem lekarzy mieszkających na Zaolziu oraz lekarzami pogranicza polsko-czeskiego. Obszar zainteresowań: historia społeczna XIX i XX w., inteligencja na ziemiach polskich, historia medycyny, środowisko polskich i żydowskich lekarzy na ziemiach polskich XIX–XX w.

Prof. dr hab. Tadeusz Epsztein

(Instytut Historii PAN)

Życie codzienne młodej panny przygotowującej się do ślubu w Warszawie w 1922 r.

ABSTRAKT

Przypadkowo kupiony w warszawskim antykwariacie *Kalendarz terminowy* z 1922 r., wypełniony drobnymi notatkami, okazał się interesującym dziennikiem Marii Szczytówny, młodej panny przygotowującej się do ślubu. Jej relacja pisana z niewielkimi przerwami od 1 lutego do 31 grudnia 1922 r. ukazuje życie polskich elit u progu niepodległości. Przede wszystkim daje obraz środowiska ziemiańskiego, ale także inteligencji. Autorka pisała swoją relację „do szuflady”, więc nie musiała ukrywać poglądów i emocji, ale rozczaruje się czytelnik szukający w tekście sensacji. Narracja jest raczej przewidywalna i często banalna. Mamy tu sprawozdania o życiu towarzyskim, o spotkaniach, wyjazdach, o ludziach. Opisy balów, ślubów, podróży po Polsce, dworów ziemiańskich. Postacie i nazwiska często się powtarzają – krąg rodzinny i towarzyski mimo woli nie był duży i silnie podporządkowany kontaktom rodzinnym. Autorka miała krewnych na Kujawach i z tym środowiskiem ziemiańskim najwięcej stosunków. W jej relacji nie ma prawie polityki, kryzys końca 1922 r. i zamordowanie pierwszego prezydenta RP są w dzienniczku nieobecne. Za to modna wówczas astrologia jest w źródle bardzo wyeksponowana. Autorka konsekwentnie, przez cały rok zapisywała położenie ciał niebieskich w poszczególnych dniach. Wydaje się, że nie do końca była przekonana o swoim wyborze małżonka, narzeczony też robi wrażenie osoby niezdecydowanej, bardziej zainteresowanej spotkaniami towarzyskimi niż małżeństwem. Pierwszy termin ślubu został przesunięty, kolejny był także zagrożony. Choć autorka pochodziła ze środowiska ziemiańskiego i za chwilę miała zostać żoną Stanisława Wehra, syna właściciela majątku, to jej rzeczywisty stan ekonomiczny nie był dobry, gdyż musiała na swoje utrzymanie dorabiać, pracując w kawiarni, a jej narzeczony nie mógł liczyć na wysokie uposażenie od rodziny i był zmuszony szukać po ślubie pracy najemnej we Francji.

BIOGRAM

prof. dr hab. Tadeusz Epsztein – studia historyczne ukończył w IH UW, od 1988 r. doktorant, następnie pracownik IH PAN w Warszawie. Od 1996 r. jest stałym współpracownikiem ŻIH, gdzie w latach 2009–2024 r. był współkoordynatorem (razem z dr Eleonorą Bergman i Katarzyną Person) projektu pełnej polskiej edycji dokumentów z Archiwum Ringelbluma. Zajmuje się m.in. dziejami ziemiaństwa polskiego w XIX i XX w., Zagładą Żydów, archiwistyką i edycją źródeł. Opublikował m.in.: *Z piórem i paletką. Zainteresowania intelektualne i artystyczne ziemiaństwa polskiego na Ukrainie w II połowie XIX wieku* (2005); *The Warsaw Ghetto Oyneg Shabes-Ringelblum Archive. Catalog and Guide*, (razem z Robertem Mosesem Shapiro, 2009); *Inwentarz Archiwum Ringelbluma* (2011); *Własność ziemiska na Ukrainie w 1860 roku w Statystyce Andrzeja Grabianki* (2013); *Wielka własność ziemiska w guberni podolskiej w pierwszej połowie XIX wieku* (2017). Jest redaktorem słownika *Ziemiaństwo polscy XX wieku. Słownik biograficzny*.

Mgr Alicja Gzowska

(Muzeum Narodowe w Warszawie)

Dlaczego wśród wielkich rzeźbiarek (nadal) nie wymienia się Aliny Ślesieńskiej?

ABSTRAKT

W 2007 r. w katalogu towarzyszącym monograficznej wystawie Aliny Ślesieńskiej w warszawskiej Zachęcie ukazał się tekst Agaty Jakubowskiej Mogliście nigdy nie słyszeć o Alinie Ślesieńskiej... Feministyczna historia sztuki w poszukiwaniu wielkich artystek. Nawiązując do słynnego eseju Lindy Nochlin, badaczka wypunktowała kluczowe przeszkody na drodze do wprowadzenia rzeźbiarki ponownie do kanonu polskiej historii sztuki. Traktując jej diagnozy jako punkt wyjścia do dyskusji na konferencji, w referacie pragnę przedstawić własne obserwacje dotyczące dawnych i aktualnych trudności z odbiorem i interpretacją prac Ślesieńskiej oraz znaczenie społecznej/środowiskowej (nie)przychylności wobec sposobu autokreacji rzeźbiarki. Pokażę, w jaki sposób ta ostatnia kwestia wpłynęła na narrację tekstów kuratorki wspomnianej wystawy Ewy Toniak, a co za tym idzie – na recepcję twórczości Ślesieńskiej po 2007 r. W drugiej części wystąpienia chciałabym naświetlić, w jaki sposób zmiany, które nastąpiły w sposobach pisania historii sztuki oraz w wartościowaniu praktyk badawczych, otwierają możliwość spojrzenia na samą artystkę i jej twórczość w sposób przystępny i atrakcyjny dla współczesnych odbiorców. Obecnie formułowany postulat życzliwego, afirmatywnego pisania o artystkach nie wyklucza rzetelnej, możliwie obiektywnej analizy problematycznej biografii Ślesieńskiej ani podjęcia trudnej dyskusji na temat znaczenia jej prac. Jedynie nieustanne „aktualizowanie”, czyli kontynuacja badań nad artystką, pozwala zapobiec jej dezawuowaniu oraz ponawianiu interpretacji prowadzącemu do trywializowania, a następnie dalszego ignorowania jej twórczości.

BIOGRAM

mgr Alicja Gzowska – adiunkt w Muzeum Rzeźby im. X. Dunikowskiego w Warszawie (oddział Muzeum Narodowego w Warszawie). Studiowała i wykładała w Instytucie Historii Sztuki Uniwersytetu Warszawskiego. Zainteresowania badawcze koncentruje na związkach rzeźby i architektury w Polsce w drugiej połowie XX w. Interesuje się również inżynierią budowlaną i architekturą współczesną. Kuratorka wystawy i autorka katalogu *Figury retoryczne. Warszawska rzeźba architektoniczna* (2015). Współinicjatorka projektu *Pomniki Europy Środkowo-Wschodniej 1918–2018* (2017–2019). Od 2021 r. współpracuje badawczo, merytorycznie i kuratorsko przy projekcie *Polskie rzeźbiarki XIX i XX wieku*. Jednym z efektów projektu jest wystawa *Alina Ślesieńska. Szkice przestrzeni* (Muzeum Rzeźby im. X. Dunikowskiego w Warszawie, 2024), której jest kuratorką. Członkini zespołu badawczego *Edukacja, podróże i twórcza wymiana polskich rzeźbiarek w XIX i XX wieku w Europie*, realizowanego przy współpracy z dr Ewą Ziemińską w Instytucie Polonika.

Dr hab. Bartosz Kaliski, prof. PAN
(Instytut Historii PAN)

Nie tylko gotowanie bigosu. Udział Elżbiety Ledererovej w czechosłowackiej opozycji demokratycznej

ABSTRAKT

Elżbieta Kowalik-Ledererová (1932–2017) – dziennikarka, tłumaczka, była żoną Jiříego Lederera (1922–1983), dziennikarza, pisarza i dysydenta (sygnatariusza Karty 77, więźnia politycznego). Od drugiej połowy lat 60. uczestniczyła w działalności politycznej i zawodowej swego męża; w czasie, gdy był więziony (w sumie – trzykrotnie) zajmowała się sprawami rodzinnymi i przejmowała część jego spraw zawodowych. Gdy mąż został po raz trzeci aresztowany i skazany, wstąpiła do Komitetu Obrony niesprawiedliwie prześladowanych (VONS). Referat będzie próbą przypomnienia tej postaci, zasłużonej dla Polski i Czech, określenia stopnia i sposobu jej udziału w opozycji demokratycznej Czechosłowacji (1968–1980) na tle innych kobiet czynnych w ruchu dysydenckim tego czasu. Represje, jednostkowe i grupowe sukcesy, kontakty z zagranicą – te wątki zostaną w referacie poruszone. Pozwoli to na zbudowanie portretu kobiety aktywnej, odważnej, zdeterminowanej. Wskażę także na ograniczenia, którym podlegała jako żona znanego dysydenta i Polka wśród Czechów. Wystąpienie opiera się takich źródłach jak spuścizna małżeństwa Ledererów (Ośrodek Libri Prohibiti, Praga), wspomnieniach czy pamiętnikach.

BIOGRAM

dr hab. Bartosz Kaliski – doktor habilitowany (2022), dyrektor ds. ogólnych Instytutu Historii PAN (2020). Adiunkt (od 2012), asystent (od 2006) zatrudniony w Instytucie Historii im. Tadeusza Manteuffla Polskiej Akademii Nauk w Warszawie, w dziale specjalizującym się w badaniach nad historią Polski po 1945 r. Opublikował trzy książki, liczne artykuły i recenzje. Specjalizuje się w historii politycznej Polski XX w. (w szczególności opozycja polityczna, Solidarność), historii Kościoła katolickiego w Polsce oraz w relacjach polsko-czeskich w XX w. Obecnie przygotowuje biografię Jiříego Lederera.

Mgr. Barbora Kulawiaková, dr Tomáš W. Pavlíček (Masarykův ústav a Archiv AV ČR)

Rodzaje zapomnienia. Kobiety w górach i nauce

ABSTRAKT

W ostatnich latach ukazała się znaczna liczba publikacji poświęconych życiu i dorobkowi zarówno wybitnych, jak i mniej znanych kobiet naukowczyń. W trakcie badań nad historią mówną, prowadzonych wśród przedstawicieli środowiska akademickiego oraz alpinistycznego, uświadomiliśmy sobie, że nasz sposób formułowania pytań może nieświadomie przyczyniać się do pomijania lub marginalizowania innych, równie istotnych postaci.

Przyczyny tego zapomnienia mogą mieć charakter społeczny (kobiety są pomijane, jeśli nie mają warunków do pełnego rozwoju) lub wynikać z niedoceny pewnych źródeł i narzędzi analitycznych (kobiety, których talent nie został uznany). Aby zilustrować problem zapomnienia dorobku naukowego (na przykładzie Zofii Adamowicz) oraz wymazywania z pamięci środowiska (na przykładzie Diny Štěřbovej), przeanalizujemy wkład dwóch matematyczek: Polki i Czeszki, obu w różny sposób związanych z górami.

Profesor Zofia Adamowicz jest wybitną postacią w dziedzinie logiki matematycznej. Podczas wywiadu opisała trudności, jakie napotykała w uzyskaniu uznania na seminariach doktoranckich, problemy związane z publikacją artykułów naukowych.

Dr Dina Štěřbová pełniła funkcję asystentki na Wydziale Matematyki w Ołomuńcu. Z własnej inicjatywy regularnie wyjeżdżała do Pragi, aby uczestniczyć w seminariach i spotkaniach naukowych, także z wybitnymi matematykami polskiego pochodzenia. Na skutek zmian politycznych po 1968 r. nie mogła kontynuować procesu habilitacyjnego. W latach 90., w obliczu nieprzychylnego środowiska na wydziale, zdecydowała się wycofać z działalności akademickiej, zaś jej wydział zerwał z nią wszelkie kontakty i pomijał wkład i osiągnięcia. Następnie poświęciła się drugiej, bardziej rozpoznawalnej karierze – wspinaczce górskiej, która była jej prywatną pasją. Urodzona na Słowacji, od młodości zajmowała się wspinaczką wysokogórską. Wobec braku wsparcia instytucjonalnego była zmuszona samodzielnie zapewniać sobie niezbędne środki na wyprawy oraz sprzęt wspinaczkowy. Była pierwszą kobietą, której udało się zdobyć szczyt Čo Oju. Rozważając kwestię zakazu wspinaczki dla kobiet w latach 60. (kiedy mężczyźni zdobyli już całą Koronę Himalajów), zainicjowała projekt badawczy mający na celu dokumentację pierwszych kobiet, które stanęły na szczytach największych gór. W swojej książce *Tęsknota i przeznaczenie*, prezentuje wnikliwą i rzetelną relację doświadczeń alpinistek oraz zmian, jakie zaszły we wspinaczce wysokogórskiej w ostatnich dekadach. W 2023 r. została odznaczona przez prezydenta Republiki Czeskiej. Jednak w rozmowie z nami koncentrowała się na poszukiwaniu równowagi pomiędzy nauką a taternictwem.

Referat stawia pytanie, jak najlepiej tworzyć i analizować źródła, aby skutecznie przeciwdziałać procesowi zapomnienia własnych osiągnięć.

BIOGRAM

mgr Barbora Kulawiaková – polonistka i bohemistka, studiowała na Uniwersytecie Karola w Pradze oraz na Uniwersytecie Wrocławskim. Zajmuje się historią mówioną, lingwistyką kognitywną oraz gwarą Orawy. Razem z T.W. Pavlíčkem nagrywa wywiady z naukowcami i przygotowuje ich transkrypcje. Książka, dotycząca historii mówionej, opublikowana pod redakcją B. Kulawia-
kovej, zatytułowana jest *Martin Černožský. Studenti v centru pozornosti* (2023).

Dr. Tomáš W. Pavlíček – biogram patrz s.27.

Mgr Cezary Lisowski (Lisowski, Design Archives Foundation)

Portret Natalii Bobrówny (1875–1942)

ABSTRAKT

Referat poświęcony będzie Natalii Bober (1875–1942), artystce, rzemieślniczce i organizatorce ruchu zdobniczego działającej w pierwszych dekadach XX w. w Warszawie. 100 lat temu prowadziła w Warszawie pierwszy w kraju Zakład Artystycznej Inkrustacji i Mozaiki, o którego sukcesach niejednokrotnie donosiła prasa, była współtwórczynią wystawy polskiego rzemiosła podczas Wystawy Światowej w Paryżu 1925 r., prezentowała swoje prace na najważniejszych wystawach w przedwojennej Polsce, m.in. na Powszechnej Wystawie Krajowej w Poznaniu w 1925 r. i otrzymywała za nie liczne medale i nagrody, a mimo to – zapewne ze względu na rzemieślniczy (uznany za „niższy” niż np. malarstwo) charakter działalności – nie zapisała się w polskiej historii sztuki, a jej nazwisko i dorobek pozostawały do dziś zupełnie nieznane. Jednak dzięki wystawie współczesnej artystki wizualnej Liliany Zeic (ur. 1988) zatytułowanej *Ręce mam wypełnione pracą* w galerii Lisowski w 2024 r. zarówno prace, jak i postać samej Bobrówny po kilkudziesięciu latach ponownie pojawiły się w przestrzeni i dyskursie artystycznym. Celem wystąpienia będzie z jednej strony uporządkowanie zebranego materiału, także zdobytego już po zakończeniu wystawy, i opracowanie go przy użyciu naukowego aparatu badawczego, z drugiej jednak pokazanie na przykładzie owej wystawy, że artystyczny research może być równoprawną do działań naukowych formą badania przeszłości, a jego wyniki mogą często mieć większą siłę popularyzacji historii niż prace naukowe.

BIOGRAM

Cezary Lisowski – historyk sztuki specjalizujący się w historii przedmiotu. Zajmuje się architekturą wnętrz i polskim wzornictwem XX w. Autor artykułów i kurator wystaw o tej tematyce, m.in. *Plastyka toruńska. Architektura wnętrz 1945–2000* (2014), *Wszechstronni rzemieślnicy i utalentowani artyści. Spółdzielnia RZUT 1945–1996* (2015) w Centrum Sztuki Współczesnej Znaki Czasu w Toruniu czy *Paweł Olszczyński. W niedalekiej przeszłości* (2018) w BWA SiC we Wrocławiu. W latach 2013–2023 specjalista ds. designu i sztuki użytkowej w Domu Aukcyjnym DESA Unicum. Dwukrotny stypendysta Stypendium Artystycznego m.st. Warszawy za projekty *Fajans z Pragi* oraz *Tkanina warszawska*. Opracował archiwum Alicji Wyszogrodzkiej (2020). Kolekcjonuje przedmioty i ich historie. Założyciel fundacji Design Archives Foundation poświęconej opiece nad prywatnymi archiwami projektowymi. Prowadzi galerię Lisowski (od 2023), której program skupia się na prezentacji współczesnej sztuki queerowej oraz poszukiwaniu nieheteronormatywnych wątków w polskiej historii sztuki.

Dr Aleksander Łaniewski

(Instytut Historii PAN)

W cieniu czarnego sztandaru. Nieopowiedziane historie białostockich anarchistek z okresu rewolucji 1905 r.

ABSTRAKT

W okresie rewolucji 1905 r. Białystok, prężnie rozwijający się ośrodek przemysłu tkackiego w guberni grodzieńskiej, wybił się na jedną ze stolic anarchizmu w Imperium Rosyjskim (obok Odessy i Jekaterynosławia). Na krótko ruch anarchistyczny zabłysnął w historii miasta i znikł prawie na 100 lat. Pomijając fakt, iż sam temat anarchizmu w Polsce jest marginalizowany, kobietami-anarchistkami w okresie zaborów czy II RP nie zajmuje się prawie nikt. Czy zatem historia anarchizmu jest historią mężczyzn-anarchistów? W tej płaszczyźnie mamy do czynienia z kilkoma warstwami zapomnienia (niechęci?): „problematyczność” anarchizmu jako tematu badawczego, „niepolskość” uczestniczek ruchu anarchistycznego oraz – być może najistotniejsza – rozproszenie niezwykle skąpych archiwaliów po różnych zakątkach świata. Szczątkowych informacji dostarczają nieliczne wspomnienia i listy uczestniczek burzliwych wydarzeń. Szereg działaczek spod czarnego sztandaru znamy jednak tylko z imienia dzięki materiałom policyjnym. Część zginęła w trakcie rewolucji, inne wyemigrowały do USA, niektóre zasiliły szeregi partii politycznych, w tym bolszewików. Bodajże po raz pierwszy w historiografii zostaną przedstawione nieznane losy kobiet anarchistek pochodzenia żydowskiego, uczestniczek rewolucji 1905 r. w Białymstoku i Kraju Północno-Zachodnim. Nie będą to jednak historie wyczerpujące temat, a jedynie fragmenty biografii, rzucające światło zarówno na ich losy, jak i odzwierciedlające białe plamy w badaniach nad anarchizmem, w którym kobiety odgrywały doniosłą rolę. Spróbujemy zatem odpowiedzieć na pytania: na czym ta rola polegała? Ile kobiet uczestniczyło w ruchu anarchistycznym na Białostocczyźnie, w jakim były wieku i jakie cele im przyświecały? Czy pozostawiły po sobie jakieś ślady?

BIOGRAM

dr Aleksander Łaniewski – historyk, publicysta, adiunkt w Instytucie Historii im. Tadeusza Manteuffla Polskiej Akademii Nauk. Zajmuje się historią anarchizmu w Europie Wschodniej, rewolucją 1905 r., problematyką pamięci oraz najnowszą historią społeczno-polityczną Białorusi. Uczestnik grantów NCN, FNP oraz Zespołu do badań porównawczych nad imperializmem rosyjskim. Autor monografii *Intelektualne oblicza polskiego anarchizmu przełomu XIX i XX wieku. Augustyn Wróblewski, Józef Zieliński i Jan Wacław Machajski* (2024), redaktor naukowy zbioru dokumentów *Białostoccy anarchiści. 1903–1908* (2022) oraz tłumacz wspomnień białoruskiego więźnia politycznego: *Mikołaj Dziadok, Kolory świata równoległego* (2023). Publikował m.in. na łamach „Dziejów Najnowszych”, „Institute of National Remembrance Review”, „Kwartalnika Historii Żydów / Jewish History Quarterly”, „Spraw Międzynarodowych”, „Studiów z Dziejów Rosji i Europy Wschodniej”. Swoje badania popularyzował na łamach gazety „A-tak” oraz czasopisma „Inny Świat”.

Dr hab. Luiza Nader prof. ASP
(Akademia Sztuk Pięknych w Warszawie)

Przeciw przemocy. O wymazywaniu i odzyskiwaniu herstorii Hanny Orzechowskiej

ABSTRAKT

Hanna Orzechowska (1923–2008), artystka i pedagożka, do 2023 r. zniknęła z kart historii sztuki, pomimo błyskotliwie zapowiadającej się kariery, długoletniej pracy jako wykładowczyni na łódzkiej PWSSP, spektakularnego oeuvre artystycznego oraz pieczołowicie przechowywanego archiwum. Dzięki współpracy z córką artystki Agatą Siecińską, Fundacją Arton i Laboratorium Muzeum Kobiet (które mam przyjemność współprowadzić) w latach 2022–2023 jej twórczość udało się przywrócić polu refleksji nad sztuką. W referacie zaprezentuję krótko twórczość Orzechowskiej i zastanowię się nad przyczynami jej powolnego znikania – m.in. od pominięcia w narracjach historii sztuki jej twórczości powidokowej z 1948 r., wymazania jej udziału w pracach nad edycją *Teorii widzenia* Władysława Strzemińskiego, przez prace dotyczące kobiecej cielesności, po konflikt z władzami PWSSP w Łodzi, który zakończył się odejściem artystki z jej rodzimej uczelni. Swoją wypowiedź zakończę próbą odpowiedzi na pytanie, w jaki sposób *case study* twórczości i biografii Orzechowskiej (i wielu podobnych przypadków kobiet artystek) wpływa (i nieuchronnie) zmienia przestrzeń dyscypliny historii sztuki.

BIOGRAM

dr hab. Luiza Nader – historyczka sztuki, profesora Akademii Sztuk Pięknych w Warszawie. Autorka książek *Konceptualizm w Polsce* (2009) oraz *Afekt Strzemińskiego. Teoria widzenia, rysunki wojenne, Pamięci przyjaciół – Żydów* (2018). Jej badania koncentrują się na sztuce XX-wiecznej i współczesnej (szczególnie na praktykach artystycznych lat 40., 60. i 70.), metodologiach historii sztuki, metodach historii mówionej, teoriach feministycznych, dyskursie pamięci, teoriach afektu i traumy, relacji pomiędzy wydarzeniami/doświadczeniami granicznymi i polem kulturowym. Obecnie pracuje nad wizualnymi notacjami, artefaktami, rzeczami, raportami i świadectwami z Zagłady i po Zagładzie, a także nad problematyką podmiotowej pozycji świadka. W Akademii Sztuk Pięknych w Warszawie zapoczątkowała i prowadzi (w latach 2021–2024 wspólnie z dr Marią Kuźmicz) Laboratorium Muzeum Kobiet – sieć seminariów, warsztatów, wykładów, wystaw i wydarzeń poświęconych feministycznej praktyce, teorii i aktywizmowi.

Dr Anna Nowakowska-Wierzchoś

(Instytut Myśli Politycznej im. Gabriela Narutowicza)

Anna Lewicka z Lewickich (1852–1932) i jej „Mały światek”. Popularyzatorka polskiej przyrody i historii wśród dzieci

ABSTRAKT

Anna Lewicka z Lewickich, lwowska działaczka oświatowa, pisarka, dziennikarka, ukończyła znaną we Lwowie pensję dla dziewcząt Felicji Boberskiej z Wasilewskich. Wiele absolwentek tej placówki kontynuowało dzieło swojej mistrzyni, nauczając o ziemiach rodzinnych, podtrzymując przywiązanie do ojczyzny, a następnie niepodległego kraju. Anna Lewicka, pomimo możliwości studiów w Europie Zachodniej, zdecydowała się na pozostanie w kraju i iśćie pozytywistyczną pracę wśród młodzieży i dzieci. M.in. na łamach założonego przez siebie czasopisma „Mały światek” publikowała treści o tematyce przyrodniczej, starając się ukazać piękno przyrody ziem polskich. Opublikowała również wiele pozycji skierowanych do młodzieży poświęconych historii polskiej, osiągnięciom cywilizacji, wybitnym twórcom techniki. Nie ograniczyła się tylko do przekazu słownego. Myśląc o przyszłości młodzieży wiejskiej, założyła szkołę z warsztatem, gdzie chłopcy uczyli się tworzyć zabawki z drewna, a następnie je sprzedawali, zarabiając w ten sposób na swoje utrzymanie. W swoim referacie chciałabym przyjrzeć się publicystyce Annie Lewickiej i zastanowić się, jakie wartości przekazywała, jaki przyświecał jej cel w popularyzacji wiedzy o przyrodzie polskiej. Czy jej postawa, wychodząca poza sławienie oręża polskiego i miłości do wartości narodowych, jest dziś warta przypomnienia? Czy w XXI w., kiedy mówi się, że patriotyzm to również dbanie o środowisko i segregowanie śmieci, a tysiące ludzi podgląda w internecie bociany i sokoły, Anna Lewicka ma nam coś do przekazania? Anna Lewicka została utrwalona na płótnie przez Marię Dulębiankę, z którą znała się z działalności społecznej i oświatowej we Lwowie. Za swoją pracę została odznaczona Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski. Wydaje się, że warto przypomnieć, dlaczego.

BIOGRAM

dr Anna Nowakowska-Wierzchoś – doktor historii, archiwistka, zatrudniona jako główny specjalista w Instytucie Myśli Politycznej im. Gabriela Narutowicza. Zainteresowania badawcze: historia społeczna w perspektywie płci kulturowej z uwzględnieniem procesów emancypacyjnych, obywatelskich i obronnych, archiwistyka. Autorka książki *Wanda Gertz. Opowieść o kobiecie żołnierzu* (2009), artykułów, m.in.: *Muzeum Zasłużonych Polek we Lwowie 1930–1939 jako przykład kobiecych strategii muzealnych*, w: *Historię swą piszcie same. Polityka, historiografia i muzealne narracje z perspektywy kobiet*, red. I. Dadej, A. Kaczmarska, D. Kałwa, A. Nowakowska-Wierzchoś, 2023; edycji tekstów źródłowych (z Iwoną Dadej) *Monuments longer lasting than brass? Recollection of funerary texts and their female heroes: edition of fragments from the archival collections of the Museum of Distinguished Polish Women in Lviv, 1929–39*, „Acta Poloniae Historica”, vol. 124.

Dr Elżbieta Nowosielska

(Instytut Historii PAN)

Zaginione dziennikarki? Redaktorki, wydawczynie i reporterki w polskiej prasie emigracyjnej w latach 1865–1918

ABSTRAKT

Celem referatu będzie przedstawienie roli kobiet w redakcjach pism emigracyjnych w ujęciu statystycznym (jaki procent redaktorów i wydawców stanowiły, jakie funkcje pełniły w redakcjach itd.), a także zaprezentowanie sylwetek najbardziej zasłużonych dla emigracji redaktorek i wydawczyń. Przełom XIX i XX w. to czas rozwoju wysokonakładowej prasy oraz kształtowania się zawodu dziennikarza. Choć pierwsze tytuły prasowe pojawiły się znacznie wcześniej, to jednak dopiero nowe wynalazki z zakresu drukarstwa, rozwój miast i wzrost zapotrzebowania na dostęp do informacji w tym okresie doprowadziły do stworzenia masowych wydawnictw i umożliwiły znacznej grupie ludzi życie zawodowe związane z wydawaniem prasy. Procesy te niejako zbiegły się w czasie z rozwojem ruchów na rzecz praw kobiet. Stąd w przypadku prasy polskiej na emigracji kobiety pracowały w redakcjach niemal od samego początku. Jednocześnie jednak, podobnie jak w przypadku innych zawodów, poddawane były licznym ograniczeniom i musiały walczyć z uprzedzeniami, żeby zdobyć pozycję w zawodzie. W referacie wymienione zostaną także czynniki wpływające na fakt, że dziennikarki nie były aż tak widoczne w środowisku, jak ich koledzy po fachu. Referat będzie oparty na materiałach Pracowni Bibliografii Retrospektywnej XIX i XX w., która w 2024 r. zakończyła realizację dwóch dużych projektów badawczych związanych z polską prasą emigracyjną. Efektem grantu NPRH było opublikowanie kolejnego woluminu *Bibliografii historii Polski XIX i XX w.*, poświęconego prasie polonijnej i emigracyjnej z lat 1865–1918. Z kolei dzięki dofinansowaniu z programu Nauka dla Społeczeństwa powstała kartoteka dziennikarzy emigracyjnych i polonijnych w latach 1865–1918, na podstawie której w przyszłości zostanie opracowany *Słownik dziennikarzy emigracyjnych*.

BIOGRAM

dr Elżbieta Nowosielska – kierowniczką Pracowni Bibliografii Retrospektywnej XIX i XX w. w Instytucie Historii im. Tadeusza Manteuffla PAN w Warszawie, w której nadzoruje badania nad prasą polską w latach 1865–1918. Dodatkowo interesuje się historią medycyny oraz Japonii. W 2018 r. pod kierunkiem prof. Andrzeja Karpińskiego obroniła doktorat na Wydziale Historycznym Uniwersytetu Warszawskiego pt.: *Melancholia, szaleństwo i inne „choroby głowy” w Rzeczypospolitej w XVII i XVIII wieku* (praca ukazała się drukiem w 2021).

Dr Tomáš W. Pavlíček, mgr. Barbora Kulawiaková
(Masarykův ústav a Archiv AV ČR)

ABSTRAKT - patrz s. 20.

BIOGRAM

Dr. Tomáš W. Pavlíček – historyk, PhD co-tutelle na Uniwersytecie Karola w Pradze oraz Uniwersytecie Ludwika i Maksymiliana w Monachium. Zajmuje się historią kultury i historią nauki. Kontaktuje się ze świadkami historii z polskiego i czeskiego świata nauki i razem z B. Kulawiakovą przeprowadza z nimi wywiady. Organizuje warsztaty i spotkania członków ekspedycji naukowych. Ostatnia książka dotycząca historii mówionej pod redakcją T. Pavlíčka zatytułowana jest: *Astronomers behind the Iron Curtain. The First Postwar Generation in Czechoslovakia (2024)*.

mgr. Barbora Kulawiaková - patrz s. 21.

Dr Agnieszka M. Polak
(Uniwersytet Medyczny w Lublinie)

Natura kobiecości i jej rola w medycynie na przestrzeni dziejów

ABSTRAKT

Próba zdefiniowania tego, czym jest natura kobiecości, okazuje się niezwykle trudna, gdyż uwarunkowana została kulturowo. Obraz cech uznawanych za kobiece zmieniał się na przestrzeni dziejów, by stworzyć dychotomię pomiędzy fizycznością a duchowością. Z jednej strony utożsamiono kobietę z pięknem, delikatnością i seksapilem, z drugiej zaś – z żywiołowością, płodnością i obfitością. Jej nieokiełznana natura wymagała kontroli, tak jak żywioły mogła być bowiem siłą niszczącą. Te dwa sprzeczne obrazy kształtowały dzieje kobiet w społeczeństwach od czasów prehistorycznych, żaden jednak nie sięgał do fundamentów poznania natury pierwiastka kobiecego, który tkwi u podstaw filozofii medycyny, a kieruje uwagę ku empatii, pokorze, wrażliwości, łagodności, pasywności, współpracy, uczciwości, czułości, oddaniu, oraz emocjonalności. To właśnie te cechy wyróżniały od zawsze rolę kobiet w medycynie jako opiekunek rodzin, zielarek, kapłanek, akuserek, położnych, pielęgniarek i działaczek społecznych. Czy można z tym powiązać zjawisko feminizacji zawodów medycznych? Jaka jest rola kobiet we współczesnym systemie opieki medycznej? By zrozumieć terażniejszość, warto jest spojrzeć w przeszłość z perspektywy syntezy historycznej.

BIOGRAM

dr Agnieszka M. Polak – absolwentka Uniwersytetu Warszawskiego (historia), doktorat z metodologii historii i historii historiografii obroniła na Uniwersytecie Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie. Współpracowała z Ośrodkiem „Brama Grodzka – Teatr NN” w tworzeniu *Leksykonu Lublina* oraz Apteką Muzeum. W 2014 r. została zatrudniona na stanowisku dydaktyczno-badawczym w Zakładzie Nauk Humanistycznych Uniwersytetu Medycznego w Lublinie, który w 2020 r. został zlikwidowany. Obecnie pracuje w Zakładzie Nauk Humanistycznych i Medycyny Społecznej. W swojej działalności dydaktycznej zajmuje się popularyzowaniem wiedzy historycznej w celu przekazywania kompetencji kulturowych niezbędnych w kształtowaniu krytycznego myślenia, stawiania pytań badawczych i budowania samoświadomości w zakresie rozumienia filozofii nauk medycznych. W obszarze jej zainteresowań naukowych znajduje się historia religii, dzieje medycyny, antropologia kultury oraz synteza historyczna. W swojej pracy badawczej podejmuje tematykę historii nauki, dziejów chorób zakaźnych, praw pacjenta. Zajmuje się również problematyką humanistyki medycznej.

Dr Anna Rudek Śmiechowska (Instytut Polonika)

Ilustratorki. Wybrane postaci ilustratorek na amerykańskim rynku wydawniczym w XX w.

ABSTRAKT

Środowisko ilustratorów w Stanach Zjednoczonych w XX w. było niezmiernie szerokie, oparte na licznych nazwiskach dyktujących trendy, a w swoim czasie również pełne uznania i podziwu. Ilustracja, choć traktowana jako uboższa siostra sztuk pięknych (typu malarstwo czy rzeźba), święciła wielkie triumfy i stworzyła tzw. Złotą Erę Ilustracji Amerykańskiej. Analizując dzieje choćby tak ważnego dziennika jak „The New York Times”, można stwierdzić, że w drugiej połowie XX w., choć Era pobrzmiwała już tylko echem, to ilustracje nadal stanowiły obiekt pożądania niejednego dyrektora artystycznego. Niniejszy referat opiera się na badaniach środowiska ilustratorów polskich publikujących w latach 80. XX w. na łamach „The New York Times”. Stan badań wskazuje, że wśród około 20 nazwisk polskiego pochodzenia, takich jak: Janek Sawka, Rafał Olbiński, Janusz Kapusta czy Filip Pągowski, były zaledwie dwie kobiety. Ilustratorki ukazane zostaną w szerszym kontekście kobiet artystek pojawiających się w polskim środowisku artystów plastyków, żyjących i działających w Nowym Jorku w latach 80. XX w.

BIOGRAM

dr Anna Rudek-Śmiechowska – doktor nauk humanistycznych, historyczka sztuki, publicystka, kuratorka wystaw, obecnie kierowniczka Programu Strategicznego Badania w Instytucie Polonika. Absolwentka Instytutu Historii Sztuki Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II (2006), doktoryzowała się na Uniwersytecie Mikołaja Kopernika w Toruniu (2014). Stypendystka Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego (2018, 2024) oraz Fundacji Kościuszkowskiej (2009). Autorka artykułów naukowych i prasowych, katalogów wystaw, a także pierwszej w historii monografii wybitnego ilustratora amerykańskich magazynów kolorowych Władysława Teodora Bendy (*Władysław Teodor Benda. Życie i twórczość polsko-amerykańskiego ilustratora i twórcy masek*, Kraków 2016; *Władysław Teodor Benda. The story of an illustrator and mask-maker*, Warszawa 2024). Badania naukowe koncentruje na polskiej sztuce na emigracji, głównie w Stanach Zjednoczonych i Francji.

Dr Adrianna Sznepik

(Instytut Historii PAN)

Czy kobieta mogła być prezeską? Działalność kobiet w towarzystwach kulturalno-społecznych na przełomie XIX i XX w. na przykładzie Janiny Makarewicz vel Julianowej Makarewiczowej

ABSTRAKT

Przełom XIX i XX w. to na ziemiach polskich okres ożywienia społecznego, którego jednym z przejawów było samoorganizowanie się w różnego rodzaju towarzystwa, których działalność dotyczyła prawie wszystkich sfer życia. Organizacje o charakterze kulturalno-społecznym, zrzeszające zarówno kobiety, jak i mężczyzn, przedstawiciele różnych warstw i grup społecznych, stały się przestrzenią przemian modernizacyjnych i demokratycznych. Spośród wszystkich trzech zaborów najlepsze warunki prawne i polityczne dla tworzenia tego typu organizacji były w Galicji. Statuty tych towarzystw nie wprowadzały ograniczeń odnośnie do płci swoich członków. W większości przypadków nie istniały także formalne zapisy, które uniemożliwiałyby kobietom piastowanie stanowisk w zarządach stowarzyszeń, ale w praktyce, w przypadku towarzystw mieszanych pod względem płci, rzadko kiedy zostawały one ich prezeskami. Jednym z nielicznych wyjątków było Towarzystwo Upięszczenia Miasta Lwowa, lokalny oddział założonego w Krakowie Związku Towarzystw Upięszczenia Kraju, którego prezeską została Janina Makarewicz – działaczka społeczna i literatka, żona znanego profesora prawa Juliusza Makarewicza. Prezeska lwowskiego towarzystwa nie jest może postacią zupełnie zapomnianą, poświęcono jej nawet artykuł będący próbą biograficznego szkicu. Nie można się jednak oprzeć wrażeniu, że nawet wówczas jej postać opisywana była z perspektywy żony znanego karnisty. Zresztą Janina Makarewicz sama niejako ustawiła się w cieniu znanego męża. Korespondencje i inne dokumenty związane z działalnością kierowanego przez siebie towarzystwa podpisywała zwykle jako Julianowa Makarewiczowa. Z przyczyn zdrowotnych nie piastowała powierzonej sobie funkcji zbyt długo, ale za to z dużym zaangażowaniem, stając się jednym z wyjątków od niepisanej reguły.

BIOGRAM

dr Adrianna Sznepik – historyczka, absolwentka Instytutu Historii UW, doktorat obroniła w Instytucie Historii PAN (2017). Autorka dwóch monografii: *Tatrzańska Arkadia. Zakopane jako ośrodek artystyczno-intelektualny od ok. 1880 do 1914 roku* (2009); *Otoczyć naród swój pięknem... Dyskusja wokół idei kultury i sztuki narodowej na ziemiach polskich na przełomie XIX i XX wieku na tle prądów europejskich* (2021) oraz artykułów dotyczących głównie historii idei, historii kultury i historii społecznej przełomu XIX i XX w. Kierowniczka grantu finansowanego przez NCN (2011–2015), a także uczestniczka i wykonawczyni w kilku innych projektach badawczych. Obecnie pracuje w Instytucie Historii PAN, w Pracowni Bibliografii Retrospektywnej XIX i XX w. Jej główne obszary zainteresowań badawczych to działalność towarzystw kulturalno-społecznych na przełomie XIX i XX w., ochrona dziedzictwa kulturowego, debaty wokół stylów narodowych w architekturze oraz humanistyka cyfrowa.

Dr Justyna Zajko-Czochańska (Uniwersytet w Białymstoku)

Przemilczane problemy kobiet wiejskich w okresie Polski Ludowej

ABSTRAKT

W okresie Polski Ludowej władza państwowa wpływała niemal na wszystkie płaszczyzny życia. Stała kontrola i propaganda towarzyszyła problemom dnia codziennego, z którymi przyszło się zmagać całemu społeczeństwu, w tym kobietom. Prasa – również podporządkowana odgórnym wytycznym władz, odzwierciedlająca sytuację społeczno-polityczną oraz gospodarczą kraju, zgodna z oficjalną ideologią aparatu państwowego – była chętnie kupowana i czytana przez polskie społeczeństwo. Wśród prasy dla kobiet wychodzącej w okresie Polski Ludowej liderem na rynku był tygodnik „Przyjaciółka”. Czytana przez kobiety wiejskie, osoby niewykształcone, gospodynie domowe, stanowiła miejsce zwierzeń Polek. W listach do redakcji kobiety poruszały trudne, wstydlive i bardzo często przemilczane problemy, z którymi niejednokrotnie borykały się same. Pisały o problemach z alkoholem w polskich domach i rodzinach, opisywały osobiste przeżycia związane z niechcianą ciążą, aborcją, dolegliwościami zdrowotnymi, a także zwracały się z o pomoc w rozwiązywaniu problemów małżeńskich. W referacie spróbuję m.in. odpowiedzieć na pytanie, jak dużo tematów tabu było prezentowanych na łamach periodyku oraz w jaki sposób publikowane treści wpływały na poglądy i decyzje życiowe kobiet.

BIOGRAM

dr Justyna Zajko-Czochańska – doktor nauk humanistycznych w zakresie historii, absolwentka prawa oraz stosunków międzynarodowych Uniwersytetu w Białymstoku. Adiunkt w Katedrze Historii Kultury (w Pracowni Historii Kobiety) Wydziału Historii UwB. Zainteresowania badawcze: prasa dla kobiet okresu PRL, historia kobiet oraz społeczności wiejskiej. Autorka kilkunastu artykułów naukowych publikowanych w czasopiśmie naukowych i monografiach redagowanych. Członek stowarzyszenia Instytutu Studiów Kobiety, sekretarz redakcji „Czasopisma Naukowego Instytutu Studiów Kobiety” oraz sekretarz naukowy Ośrodka Badań Historii Kobiety.

Dr Ewa Ziemińska

(Muzeum Narodowe w Warszawie)

Rzeźbiara rzeźbiar. Tola Certowicz – studium postaci XIX-wiecznej rzeźbiarki

ABSTRAKT

W drugiej połowie XIX w. do głosu doszło pokolenie artystek, które podjęły próbę zmierzenia się z rzeźbiarską materią i przełamały wiele barier społecznych i obyczajowych, by stać się zawodowymi rzeźbiarkami w tak trudnej i zdominowanej przez mężczyzn dziedzinie, tradycyjnie kojarzonej z ciężką i brudną pracą, wysiłkiem fizycznym, traktowaną jako zajęcie wyłącznie męskie. Ta walka zaczęła się we Francji, zaś w Polsce, ze względu na sytuację polityczną i gospodarczą, ten cel był jeszcze trudniejszy do osiągnięcia. Brak odpowiednich szkół, gdzie mogłyby kształcić się kobiety, brak zamówień publicznych na pomniki i oficjalnych zleceń na rzeźbę portretową czy parkową stanowiły obiektywne przeszkody. Mimo to coraz więcej kobiet podejmowało próby zawalczenia o możliwość rzeźbienia, o kształcenie się w tej dziedzinie i uzyskanie profesjonalnego stopnia. Większość z nich po wstępnym kształceniu na terenach Polski wyjechała na dalszą naukę do Paryża. Tam miały możliwość zetknięcia się z nowoczesnym sposobem życia, nowymi ideami artystycznymi i aspirowania do zawodowego sukcesu w paryskim świecie sztuki w warunkach XIX-wiecznych oczekiwań i norm społecznych. Tola Certowicz (1862–1918) wiedzę i doświadczenie nabyte w stolicy Francji (m.in. w Académie Julian i w pracowni Héléne Bertaux) przekazywała kolejnemu pokoleniu, m.in. zakładając w 1897 r. w Krakowie pierwszą Szkołę Rzeźby dla Kobiet. Jej postawa i twórczość uutorowała drogę kolejnym pokoleniom rzeźbiarek w Polsce i pozwoliła im osiągnąć międzynarodowy sukces. Referat będzie poświęcony także przyjrzeniu się mechanizmom wpisywania i na nowo zaakcentowania w historii sztuki roli, jaką odegrała Tola Certowicz.

BIOGRAM

dr Ewa Ziemińska – historyczka sztuki, kuratorka, doktor nauk humanistycznych w dziedzinie nauki o sztuce (Instytut Sztuki PAN). Kuratorka Zbiorów Rzeźby w Muzeum Narodowym w Warszawie oraz kuratorka Muzeum Rzeźby im. Xawerego Dunikowskiego w Królikarni, oddział MNW. Absolwentka Instytutu Historii Sztuki Uniwersytetu Warszawskiego i Instytutu Badań Literackich PAN. Kilkukrotna stypendystka Rządu Republiki Francji, Fundacji Lanckorońskich. Uczestniczka krajowych i międzynarodowych warsztatów kuratorskich i konferencji. Kuratorka wystaw i autorka katalogów im towarzyszących, m.in. *Fryzjer w trumnie; Sara Lipska. W cieniu mistrza; Rodin/Dunikowski. Kobieta w polu widzenia; Ivan Meštrović / Józef Piłsudski. Historia jednego pomnika; Zamoyski ocalony; Bez gorsetu. Camille Claudel i polskie rzeźbiarki XIX wieku*. Autorka pierwszego opracowania twórczości Sary Lipskiej, tekstów publikowanych w pismach naukowych oraz w tomach pokonferencyjnych. Wykłada na Uniwersytecie Warszawskim. Specjalizuje się w historii sztuki końca XIX w. i pierwszej połowy XX w. Prowadzi badania nad środowiskiem artystów polskich we Francji, École de Paris oraz nad sztuką kobiet, ze szczególnym uwzględnieniem rzeźby i rzeźbiarek. Inicjatorka i członkini zespołu projektu badawczego *Edukacja, podróże i twórcza wymiana polskich rzeźbiarek w XIX i XX wieku w Europie*, realizowanego przy współpracy z mgr Alicją Gzowską w Instytucie Polonika.

Mgr Joanna Zwierzyńska (Uniwersytet Śląski w Katowicach)

Tam i z powrotem. O Helenie Bortkiewicz i Aleksandrze Stebnickiej

ABSTRAKT

W 1895 r. pewne dwie przybyłe z Petersburga kobiety wygłosiły referaty na słynnym seminarium matematycznym Felixa Kleina na Uniwersytecie w Getyndze. Jak daleką – nie tylko w sensie geograficznym – drogę musiały przebyć? Jak szerokie perspektywy otwały się przed nimi po pobycie w Getyndze? Opowiem o losach dwóch absolwentek Kursów Bestużewskich: Heleny Bortkiewicz (Helen/Helene von Bortkewitsch, 1870–1939) i Aleksandry Stebnickiej (Alexandry/Alexandrine von Stebnitzky, 1870–1928). Obie przyjechały do Getyngi zachęczone możliwością studiowania u Felixa Kleina, wybitnego matematyka znanego z działań na rzecz dostępu kobiet do wyższej edukacji. Ze względu na płeć nie mogły wpisać się do księgi immatrykulacyjnej, mogły jednak uczęszczać na wykłady i seminaria profesorów, którzy wyrazili na to zgodę. Obie nie tylko uczestniczyły w zajęciach Kleina, lecz także wygłaszały referaty na jego seminarium. Przedstawię krótkie biografie obu wspomnianych kobiet. Opowiem o ich pobycie w Getyndze, o ich wcześniejszych i późniejszych losach. Wspomnę także krótko o trzeciej kobiecie znikającej, przebywającej na przełomie XIX i XX w. na Uniwersytecie w Getyndze – Wandzie Łempickiej.

BIOGRAM

mgr Joanna Zwierzyńska – magister matematyki (Uniwersytet Śląski w Katowicach), absolwentka Podyplomowych Studiów Edytorskich (Wydział Polonistyki Uniwersytetu Jagiellońskiego) oraz studiów doktoranckich z zakresu historii nauki (Instytut Historii Nauki im. Ludwika i Aleksandra Birkenmajerów Polskiej Akademii Nauk). Jej zainteresowania naukowe to m.in. historia matematyki XIX–XXI w. oraz matematyki polskiej, edytorstwo, korespondencja naukowa, biografistyka. Współautorka (wraz z D. Ciesielską i L. Maligrandą) monografii *W świątyni nauki, mekce matematyków. Studia i badania naukowe polskich matematyków, fizyków i astronomów na Uniwersytecie w Getyndze 1884–1933*, współredaktorka (wraz z G. Besler) książki *Gottlob Frege. Korespondencja naukowa*, autorka tekstów naukowych i popularnonaukowych związanych z matematyką, historią matematyki i edytorstwem. Członkini Polskiego Towarzystwa Matematycznego, Europejskiego Towarzystwa Matematycznego, European Society for the History of Science.

Konferencja naukowa

POZA. Historie kobiet znikających z nauki – sztuki – kultury – edukacji – polityki

25–26 listopada 2024 r.

Instytut Historii im. Tadeusza Manteuffla Polskiej Akademii Nauk
Rynek Starego Miasta 31 (Warszawa)

Rada naukowa:

prof. dr hab. Anna Landau-Czajka
prof. dr hab. Jerzy Malinowski
prof. dr hab. Małgorzata Dajnowicz
dr hab. Katarzyna Sierakowska prof. IH PAN
dr hab. Dobrochna Kałwa
dr hab. Katarzyna Chrudzimska-Uhera prof. UKSW
dr Jolanta Epsztein
dr Tomáš W. Pavlíček
dr Anna Rudek-Śmiechowska

Komitet organizacyjny:

dr Jolanta Epsztein (adiunkt, Zakład Historii Idei i Dziejów Inteligencji w XIX–XX wieku, Instytut Historii im. Tadeusza Manteuffla Polskiej Akademii Nauk, Warszawa), dr Tomáš W. Pavlíček (Instytut Masaryka i Archiwum Czeskiej Akademii Nauk, Praga, Republika Czeska), dr Anna Rudek-Śmiechowska (szef Programu Strategicznego Badania, Instytut Polonika, Warszawa), prof. dr hab. Małgorzata Dajnowicz (Instytut Solidarności i Męstwa im. Witolda Pileckiego), mgr Jan Rybiński (University of Amsterdam; Instytut Polonika, Warszawa)

Sekretarz konferencji: Jan Rybiński, e-mail: jrybinski@polonika.pl

Organizatorzy:

Instytucja nadzorująca:

Ministerstwo Kultury
i Dziedzictwa Narodowego

Patroni medialni:

